

Et par noveller af Jan Sonnergaard

af Gert Buschmann

Man har hørt en del om denne forfatter, og man har nogle forestillinger om hvad det er han skriver, men det er ikke noget man har følt trang til at læse. Men så ser man en novellesamling liggende på en venindes natbord med en stump papir stukket ind. Den ligger ved novellen "Onsdag formiddag hos Annette", og da den kun er på to sider kan man lige nå at læse den. Der er ikke meget gods i den. Den kunne være skrevet af et skolebarn, men på den anden side, Camus kunne også finde en sådan minimalstil formålstjenlig.

Jeg får lov til at låne bogen med hjem. Og for at se hvordan forfatteren fungerer når flere ord skal på plads, vælger jeg samlingens længste novelle: "Dansk Eternit, Aalborg" - den er på 50 sider. Den minder også lidt om "Den fremmede": verden oplevet som et absurd skuespil af en meget lidt talende iagtager. Denne unge mand er *taber*, og han har været til jobsamtale meget langt væk fra København hvor han bor, og er nu på vej hjem. Han tror ikke på et gunstigt udfald, men en indvandrer som også har været til samtale og som nok har bedre chancer, trøster ham og giver ham en pose med lidt opmuntring til rejsen. I toget irriteres han over folk, og løser derfor billet til 1. klasse. Han blunder lidt i den tomme kupé, og da han vågner er han omgivet af et selskab af meget "fine" mennesker. Da han selv er fin i tøjet, og da der i posen er fine sager (whisky og en fed cigar), bliver han øjensynlig taget for en af deres. De har alle dyre flasker i mapperne, der bliver skænket op i plasticrusene og en selskabsleg blandt de fine begynder: hver skal (gen)fortælle historien om hans/hendes værste skurkestreg. Og dette, tænker læseren, vil nok ende med at den fremmede også må ud med sin historie.

Da man føler at disse noveller hører til den slags fiktion som skal læses hurtigt (og kun én gang), har man til at begynde med ikke de store indvendinger. Men i takt med at selskabslegen skrider frem begynder man at undre sig. Det hele virker meget lidt troværdigt. En sådan mangel på situationsfornemmelse er umulig hos en forfatter. Man skal lige til at bladre nogle sider tilbage for at repetere hvordan det begyndte, men så får man den tanke, at det hele er et skuespil som opføres for den fremmede: de fine har gættet hans identitet, og vil nu give ham noget at tænke over og noget at fortælle om når han kommer hjem. For han bærer garanteret på en masse klichéagtige forestillinger om vor tids rige, *de rige svin* som han nok kalder dem, dem som ingen midler skyr for at komme frem, og som man ikke gør en skid for at komme til livs, hvorimod ethvert anstændigt menneske ikke har en chance. Men de fattiges største drøm er og har altid været selv at blive rige, derfor leger han rig

for en dag ved at trække i fint jakkesæt og køre på første klasse, og den dag han vinder i lotteriet eller får en smart idé, vil han blive præcis som alle de andre rige – ja endnu værre, ifølge Holberg.

Efter tur fortæller disse gamle venner om de ulovligheder og dødsfald de har på deres samvittighed. Og dette i de mest platte termer, da de er dårlige skuespillere. F.eks. siger kvinden i selskabet:

- Jeg har kneppet mig til mit job. Det indrømmer jeg gerne! Også selvom der måske er nogen, der vil synes at det er en synd. [...] Og du beholder jo alligevel ikke jobbet, hvis du ikke opfylder de forventninger, der stilles.

Til sidst kommer turen som ventet til den fremmede, man vil gerne have at vide hvad han laver ("Fundraiser? Eller lobbyist?"), men da han indrømmer at han "ikke rigtigt er ansat noget sted... lige for øjeblikket", var der "i fem sekunder ikke en eneste, der rørte sig". Man kræver at se hans billet, og da han ikke kan fremvise den (han har glemt den i den forrige kupé), rejser der sig en flodbølge af skældsord imod ham (bøssekarl, perker, jødesmovs, ...), og novellen ender således:

Og med én stemme skreg de:

- Nassekarl! Nassekarl!

og én gang mere råbte de:

- Smid ham ud!

- Sæt ham af!

- La' ham gå hjem!

Og de råbte også:

- Tilkald politiet!

Der tog forfatteren sgu' ligegodt røven på mig! Og på virkeligheden! Jeg var begyndt at tolke begivenhederne på en bestemt måde, og accepterede det værste vås i den tro at den nedadgående kurve var planlagt og at der kom et sving opad til en original slutning, som jeg dog ikke lige havde nogen idé om, hertil skal en del forfatterarbejde. Og så viser det sig, at jeg er udsat for "sort humor på højeste plan", hvilket må betyde at forfatteren gør noget helt utænkeligt, i dette tilfælde at lade sin kurve bøje hurtigere og hurtigere nedad - lade sin historie ende mere plat end politiet tillader.

Jeg havde faktisk forestillet mig denne forfatter som samfunds- eller civilisationskritisk i lidt halvgammeldags forstand - en af de få af slagsen i vor tid og

i hans generation - og at dette var hans bevæggrund til at skrive. At han altså ønskede at overføre sin vrede til mig, så vi var flere om den, og så tingene kunne blive ændret. Men han gør lige præcis det modsatte af det enhver véd at det gælder om, når man ønsker at opnå en virkning på en tilhører, såsom tilslutning til et synspunkt eller medfølelse med en ulykkesramt, nemlig at vælge sine ord med yderste omhu, da resultatet ellers kan blive det stik modsatte - man er fristet til overdrivelse, men man må stå imod.

Fortælleren i "Onsdag formiddag hos Annette" kunne godt være den samme fremmede. Han har været på visit hos en veninde, og remser det op som hun fortalte ham var hændt hende siden sidst de så hinanden. Og det må være relativ lang tid siden, for hun havde meget at sige, men hun havde tilsyneladende ikke spurgt til ham. Hun havde sat sig *overfor* ham, og indimellem tale om studiet og økonomi, kom der noget om elskere, først dem længere tilbage i tiden, så de senere tilkomne og til sidst én "som hun har haft et godt øje til i lang, lang tid" og som hun mødte i fredags. Og den replik som slutter novellen: "og lige inden hun satte kanden på bordet sagde hun, at hun ikke elsker mig længere", er hvad han havde ventet på.

Det er ligeså lidt som i den anden novelle meningen at vi skal have medfølelse med fortælleren, i dette tilfælde dele hans vrede imod en sådan forvirret kvinde for hvem han bare er luft, for han har ingen vrede. Folk er egoistiske, taktløse og vulgære - alle til hobe - men sådan er verden bare. Fortælleren markerer sin afstand til den igennem en barnlig opremsende berettede måde (mange og-er) - i modsætning til den foregående som sætter ord på sine iagttagelser såsom "disse påtrængende, snakkesalige fæhoveder". Forfatteren og hans "helte" *står* ikke noget sted, de ser ikke verden fra en bestemt og interessant synsvinkel eller foretager dybere refleksioner. Derfor ser de ikke mere end det enhver kan se, eller bringes til at se (hvis man f.eks. filmede ham og viste ham filmen). Og den tanke er vel ikke forfatteren og hans helte totalt fremmed, at de selv frembringer ubehag hvor de kommer frem. Da der således ikke *er* nogen helte, og derfor ikke noget til at sætte skurkene i relief, må forfatteren give disse en ekstra tand.

Man kan på en måde sige at det er det samme Camus gør i "Den fremmede", for også her er der ingen normale mennesker. Eller rettere: de er ganske normale, men de er set af en person som har et særligt blik for det bizarre ved folk, og som udtrykker sig ligefremt og uden onde hensigter. Og dog *er* der normale mennesker i denne ensidigt skildrede verden, nemlig forfatteren og hans fortæller-hovedperson. Forfatteren skriver på en sådan måde at vi får sympati for hans egen person, ikke mindst fordi vi idealiserer ham da vi er

tilbøjelige til at tro at han altid og på alle områder er så fintregistrerende og veltalende – i ham har vi et håndgribeligt bevis på at der er ordentlige mennesker til. Og hans hovedperson oplever vi som mere virkelig end de fleste romanskikkelser, fordi han, sin aparte natur til trods, er ganske sandsynlig, og hans tanker og tale er i overensstemmelse med hvad vi forventer af *ham*. Han har nogle beklagelige træk, han er på nogle områder forfatterens diametrale modsætning, og der skulle ikke gerne blive for mange af hans slags, men fordi han er så hæderlig og oprigtig, og træder så stærkt frem som menneske, gribes vi af medfølelse da verden straffer ham, ja vi føler, at han har mere krav på livet end de fleste.

Camus' historie er så effektiv fordi forfatteren kan den kunst at forføre læseren. Der er ting som er farceagtige, f.eks. retsagen, men det er en acceptabel og gavnlige form for utroværdighed: ud af begivenheder som læseren har været "øjenvitne" til, brygger disse mennesker en historie hvor alt måske nok er sandt, men hvor proportionerne er forvrænget. Læseren sætter sig i den anklagedes sted og bliver vred. Den offentlige anklager begrundet hvorfor han "uden hjertekvaler kræver denne mands hoved", i en tale som ganske vist er påfaldende følelsesladet og hyklerisk, men hykleri er en velkendt karakter svaghed. En af Sonnergaards rige har været leder af "lad os kalde det en afdeling i en offentlig institution" der behandlede sager, men han "kunne ikke mere *tåle* al den snak", og begyndte derfor "at eliminere" sager som han erkendte havde fortjent en bedre skæbne. Men lige efter at have sagt dette, siger han: "Det var jo *mig*, der havde ret" og "Vi *vil* jo ikke have de forbandede udlændinge har i landet. De er kun til belastning. *Det er skadedyr!*". Sådanne ulogiskheder og usandsynligt sprogbrug ville hos Camus spolere budskabet.

For Camus' anliggende er alvorligt. Og den der ikke véd det i forvejen, fornemmer at historien er en konstruktion som hviler på en konkret filosofi. Ifølge denne er vort liv, efter at religionen har mistet tag i os og vi derfor har kunnet "opdage sandheden", grundlæggende meningsløst. Vi slider og slæber for derefter at skulle udslettes og glemmes, men vi kan ikke gøre andet end at forsones os med dette triste vilkår. Den fremmede er fremmed fordi han instinktivt føler livets absurditet og agerer ud fra sin følelse, og i den tid han har tilbage inden kniven falder, sætter han ord på sine erfaringer fra sin tid på Jorden. Han vil gerne leve og har derfor søgt om benådning, men på den anden side: hans tab er ikke stort, han skal slæbe lidt mindre og dø lidt før de andre. Ja han får nærmest ondt af dem - af *os* - kommer til at holde af os allesammen, ligesom *vi* - læserne - holder af ham. Stemningen er melankolsk og der er ikke noget håb.

Hos Sonnergaard er det omvendt. Der er sket store forandringer siden Camus' tid, ingen behøver mere at slide og slæbe eller at kede sig. Livet er lige tomt, men ingen opdager det mere. Og så er der håb: skurkene erkender at de er skurke og de lider under det liv de lever - og de behøver ikke at leve sådant. De giver efter for fristelser på samme måde som narkomanen og alkoholikeren, og dette er jo et samfundsproblem som kan behandles - litterært såvel som løses. Det kan dog næppe gøres videre filosofisk. Camus' roman er fra en tid hvor afviklingen af den religiøse livsdimension blev betragtet som fuldbyrdet og som et fremskridt, men samtidig følte at have skabt en situation som krævede overvejelse. - En form for overvejelse som ikke er helt fortid, idet den nu gælder kulturopløsningen i bredere forstand.

Religionens karakterændring (nyreligiøsitet) eller helt forsvinden har været fulgt af filosofiens karakterændring (fagfilosofi) og forsvinden. Religion og filosofi er væsensforskellige former for tilværelsesforståelse og tænkning, men filosofi i traditionel forstand udspringer (kan vi se idag) af et sindelag som har mange (traditionelt) religiøse træk. På Camus' tid var det endnu tænkeligt at en interesse for filosofi, som hos Camus, førte til at man selv filosoferede. Men dette, samt Camus' rige digtning som er i tæt forbindelse med hans filosofi, altså det at han har skabt tanker som vi kan diskutere og skønhed som vi kan glæde os over, dementerer hans opfattelse at der er en grundlæggende meningsløshed vi skal forsone os med. Det var da også *åndslivet* (i verdslig forstand) der oprindeligt, dvs. fra renæssancen og frem, var årsag til kristendommens tilbagegang og det der skulle erstatte den. Camus' syn på menneskets grundvilkår er deprimerende, men vi kan med Ingemann sige, at hans bøger stråler af det "poetiske lys" og har dette element af "idélivets klarhed" som skal til for at vi kan "forsone os med elendigheden" og opnå at vi side om side med skildringen af den kan møde "liv og begejstring, kærlighed og sandhed" (fra forordet til "Valdemar Sejr").

En civilisationskritikker som *Milan Kundera* synes umiddelbart at føje sig pænt ind i udviklingen fra Camus til Sonnergaard. Men det er mere korrekt at sidestille Kundera med Camus, og sige at de repræsenterer den måde hvorpå henh. over- og underklassen kan tænkes at opleve de radikale kulturforandringer. Camus kom fra en verden hvor livet var slid og slæb og hvor den religion som tidlige havde gjort at man kunne bære sin byrde, var ophørt med at virke. I Kunderas opvækstshjem havde man en velfungerende religion, nemlig den nævnte afløser af kristendommen, lad os kalde den *den europæiske åndsverden* (hans far var musikprofessor). Camus måtte sammenflikke en filosofi for at kunne få ro i sindet. Kunderas problem er at han har en dyb kærlighed til et kulturlandskab som man har svigtet eller ligefrem bevidst

ødelagt – dette især sat i system af kommunismen og kommercialismen. Kunderas helte er fremmede i verden, men ikke på den samme universelle måde som Camus' hovedperson, de har "blot" mistet deres hjemland. Og de er ikke alene, de har åndsfæller hist og her, men disse er få og de forsvinder én efter én. De bliver bebrejdet deres manglende tilpasningsevne, de er i Kunderas optik vor tids *sande tabere*. Vinderne er *massen*, en størrelse som i kraft af de nye medier er kommet til at hvile på et åndsslægtskab som griber dybere, men samtidig er blevet mere differentieret. Massen både er der og er der ikke: ikke, ifølge eget udsagn, en allestedsnærværende støjen ifølge ikke-medlemmerne. I Kunderas bøger er der altid en episode hvor helten må lindre sin smerte lidt ved at stille sig lige foran en vinder og skribe ham ind i ansigtet. Og denne vinder kunne være enhver af taberne i Sonnergaards bøger.

Anatole France er af den samme støbning som Kundera, hører den samme verden til og har den samme forkærlighed for *det lærde essay*. Men han er fra en tid hvor den fjerne fortid havde større vægt i forhold til den mindre fjerne fortid, og dette betød at flere af hans værker hurtigt fremstod som antikverede, men det betød også forargelse, fordi han var mere frigjort i forhold til den aktuelle verden han levede i. F.eks. ville han til den kvinde der taler om synd i forbindelse med brug af de gode gaver som naturen har skænket os, have sagt:

Kære frue, hvorfor er De så ivrig for at blive respekteret? Det kommer af sig selv med årene, når man bliver gammel nok. Så vil alle være fuld af respekt og agtelse for Dem, og så vil De føle hvor bittert det er kun at blive respekteret. Men nu skal De blot lade hele verden blive forelsket i Dem, eftersom De er skabt til det. Hvis De ser, at de unge mænd ikke kan se på Dem uden at blive optændt af kærlighed til Dem, så bær over med deres galsskab. Tror De virkelig at naturen har forsynet Dem med disse strålende øjne, denne skønhed og rene pande, dette fagre hår og denne mund, som bevæger sig rede til at modtage og give varme kys, ene og alene for at indgyde respekt?

Således skrev den tids "motherfucker til at tage røven på læseren og teksten og, kraftedeme, virkeligheden". Han vendte op og ned på alting, fordi han var et produkt af en kulturform der havde forstret ånder som Montaigne og Voltaire. Men denne frihed i tanken var kun mulig i kraft af en åndelig forfinethed. Og ville disse to forbundne størrelser kunne holde stand imod den tekniske og sociale revolution som var i fuld gang?

Men den gift som endegyldigt skulle komme til at gøre en ende på den europæiske ånd, kom fra en verden som var ham altfor ukendt til at han kunne se dens farlighed. Han så den først som 75-årig, lige da første verdenskrig var slut: amerikanerne med deres "kasketter, store briller, slentrende gang, form-

løse manérer og nasale udstød". Og den gamle fortæller hvad han følte lige i dette øjeblik:

I Tours dryssede de ned som manna fra himlen, ja endog som hele græshoppesværme. Vinden førte dem til La Béchellerie hver søndag, alle disse vore befriere. De er skabt anderledes end vi. Vorherre har lavet dem mere materielle. Der er mere cement i dem, de er ikke så elastiske som sønnerne af den gamle Adam. De er mekaniske, har metal i leddene. De forstår at regne, men ikke rigtigt at tænke. De har ikke vore svage sider, derfor kan vi ikke genkende os selv i dem. De mangler ikke andet i Amerika end fortid. Derfor har de lettere ved fremtiden, fordi de ikke har fortiden at slæbe på, ikke alt det, som vi kalder kultur, civilisation og finhed. De er fri for fortidens idealer og ser derfor alt i fremtiden og i fremskridtet. Skønhedssans skabes kun igennem århundreders opdragelse. ...

Det er i den her beskrevne verden at Sonnergaard har sine kulturelle rødder. Og da han er historieløs og ikke kender noget til de rige i ånden, behøver disse levn fra den gamle verden ikke at frygte hans fucken. Og ud fra anmeldercitaterne og hans portræt véd de hvad de går ind til når de åbner hans bøger.